

אוצרות אורייתא

מהגאון רבי חיים שמרלר שליט"א

ראש ישיבת חיי תורה

פרשת נח

אכילת נח קודם לבעלי החיים בתיבה

למה ניזוק נח מהארי? אם היה מצווה להאכילם טרם שהוא יאכל? הטעם לחיוב האכלת בהמות וחיות טרם שיאכל? כשהבהמות אינם שלו? האם נח קנה בעלי החיים מדין חצר? חיות ובהמות טמאות? ניסויים רפואיים בבעלי חיים טמאים? צער בעלי חיים בזבובים ופרעושים? מגדל כלב רע בביתו? בשעת המבול האדם קודם לבהמה במאכלו?

וַיִּשְׂאֵר אֶךְ נֹחַ וְאִשְׁרָה אֹתוֹ בַּתְּבֵיבָה (ו', כג). ומדרש אגדה גונח וכוהה דס מטורח הצהמות והחיות, ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו, ועליו נאמר הן לדיק צארן ישולם (רש"י).

במדרש תנחומא (פרשת בראשית ס"ט) אמר רבי לוי כל אותן שנים עשר חודש לא טעמו טעם שינה לא נח ולא בניו, שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החיה ואת העופות וכו', יש בהמה שאוכלת לשתי שעות בלילה, ויש אוכלת לשלשה. תדע לך שלא טעמו טעם שינה, דאמר רבי יוחנן בשם רבי אליעזר ברבי יוסי הגלילי פעם אחד שהה נח לזון את הארי הכישו הארי ויצא צולע, שנאמר וישאר אך נח, אך שלא היה שלם ולא היה כשר להקריב קרבן והקריב שם בנו תחתיו, ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם.

למה ניזוק נח מהארי

והנה כאן המקום לראות ולהתבונן בגודל צדקותו של נח, כי כידוע הקב"ה מדקדק עם צדיקו כחוט השערה, וכגודל הדקדוק עם הצדיק כן יודע גודל צדקותו, והנה נח דר בכפיפה אחת עם כל בעלי החיים ומהם כל מיני המזיקים נחשים שרפים ועקרבים נמרים ואריות, וגם שדים היו עמו (עי' ב"ר פל"א אות יג). וביותר הוטל עליו העול הנורא של הספקת מזונות לכל מיני הברואים שכיון שנצטוו במרה להחיות זרע, כן צריך להחיותם דרך חיותם, ולא סמך על הנס שיוזנם הקב"ה בלעדו, וגם לא צמצם להם מה שהי' רגילים, וביותר מכך כדלעיל במדרש שלכל אחד דאג ונתן בשעה הרצויה לאותו בעל חי, וממש בדרך הטבע הוא משימה בלתי אפשרית לכמה אנשים שיטפלו באופן המבואר, אלא במסירות נפש עצומה לקיים מצוות בוראו.

הנה רק פעם אחת נשתהה מלהביא מזונו של הארי מלך החיות, וכבר נענש בעונש גדול כזה אשר לבד מהצליעה שהוא ענין גופני מגביל את האדם במהלכו ומרוצתו, גם נענש שלא היה יכול להקריב מדין בעל מום.

לֹו אוצרות אכילת נח קודם לבעלי החיים בתיבה אורייתא

וכבר עמדו בזה רבים האיך שלט הארי בנח הצדיק בשלא עשה עבירה, וכ"ק אדמו"ר זי"ע בשפע חיים יש לו דרך על פי פנימיות הענין, ובספר משאת מרדכי בפרשתן הביא מה דאיתא בירושלמי (פסחים פ"א ה"א) נח בכניסתו לתיבה הכניס עמו אבנים טובות ומרגליות בשעה שהיו כיהות ה' יודע, שהוא יום ובשעה שהיו מבהיקות ה' יודע שהוא לילה, וזאת למה, כי יש חיה אוכלת ביום ויש חיה אוכלת בלילה, והא דכתיב צוהר תעשה לתיבה וגו' כמאן דאמר לא שימשו המזלות בשנת המבול. וכתב שם ונראה דלפי"ז ה' נכלל דבר זה בציווי השי"ת שיתן לכל חיה לאכול בזמנה, דהרי הירושלמי נתן טעם למה הכניס האבנים טובות לפי שיש חיה אוכלת ביום, ולכן מסביר את הצליעה בעקבות הכשת הארי דזה היה משום שבאיחור מזונותיו עבר על מצות ד'.

ולמה שאמרנו דכגודל הדקדוק כן נמצאנו למידין גודל הצדקות, נתבאר לנו מזה העונש של נח עד היכן היה גודל צדקותו.

אם היה מצווה להאכילם טרם שהוא יאכל

ומשמע מדברי המדרש דנח היה נזהר להאכיל את בעלי החיים בתיבה ממש לפי שעות מסוימות שבהם הם רגילין לאכול. ויש לעיין האם היה חייב להאכילם לפני שהוא עצמו אכל כדין המבואר דאסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו, האם דין זה נוהג גם בבהמות וחיות טמאות שהיו בתיבה, והאם נוהג גם כשהבעלי חיים אינם שלו.

ובאמת די ש לומר דהיה כאן מצוה מיוחדת לתת לכל חיה בזמנה את מאכלה, אך לא קשור לדין הכללי שלא לאכול טרם שיתן לבהמתו. גם צריך לדעת באופן כזה אשר מרכז תחתיו הרבה מיני חיות ובהמות וכל אחת מהן מאכלה לזמן אחר כמבואר לעיל, אם כן מתי שייך הדין דלא יאכל קודם שיתן לבהמתו, הרי כל שעה ושעה צריך להאכיל בעל חי אחר, ואולי אותו בעל חי שזמן מאכלו הוא בדיוק בזמן מאכלו של נח, היה מצווה גם על זה להאכיל קודם את הבעל חי ואחר כן יאכל הוא.

הטעם לחיוב האכלת בהמות וחיות טרם שיאכל

ומקודם נביא מה הטעם לדין זה דאסור לאכול קודם שיתן לבהמתו, האם הוא מדין צער בעלי חיים, או מדין לדבקה בו מה הוא רחום אף אתה רחום. (והארכנו בשיעור מיוחד בכל חומר הנושא בפרשת חיי שרה והיא לו נדפסה באוצרות אורייתא כרך א' וכאן נדון רק בקשר לנח והתיבה), הרמב"ם בהלכות עבדים (פ"ט ה"ח) כתב וזה לשונו, חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים על סעודת עצמם, הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם, כעיני שפחה אל יד גבירתה. ובהמשך דבריו מגנה מידת האכזריות ומשבח מידת הרחמנות שבהם נשתבחו כלל ישראל. הרי שאין איסור זה שייך לדין הכללי של איסור צער בעלי חיים, כי הרי הרכיב גם דין העבדים בזה הענין, וכנראה שסובר הרמב"ם דכמו שחז"ל לומדים מהפסוק לדבקה בו, הדבק במידותיו של הקב"ה מה הוא רחום וכו', טבע היהודי להיות רחמן.

אוצרות פרשת נח אורייתא לז

אמנם בספר חרדים (במצוות עשה מן התורה התלויות בושט) כתב, אמר רב יהודה אמר רב, אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך, והדר ואכלת ושבעת, דהוי צער בעלי חיים, וכל שכן שאסור לצער כל בעלי חיים בידיים, וכדארמין בכמה דוכתי צער בעלי חיים דאורייתא הביאוהו הפוסקים, וכתב, ומעשה היה בדורנו שהרב המקובל הגדול כמוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל הסתכל בפני תלמיד חכם אחד, ואמר לו נרשם בפניך עון צער בעלי חיים, והיה אותו תלמיד חכם מצטער ומפשפש בדבר, עד שמצא שאשתו לא היתה נותנת מאכל לתרנגולים בבקר אלא מנחת אותן הולכות בחצר וברחוב לנקר, ואז צוה עליה וזירזה לעשות להן גיבול הסובין והמים בבקר בבקר, ואחר שנתקן הדבר, והרב לא ידע, הסתכל בפניו ואמר לו סר עונך, א"ל מה היה הדבר, אז הגיד לו הענין, וכתב החרדים, ונראה שזה ענף ממצות והלכת בדרכיו, ופירשו מה הוא רחום אף אתה רחום וכו', וכתב בו יתברך ורחמיו על כל מעשיו, עכ"ל. הרי שלשיטתו הוא מדין צער בעלי חיים.

☞ כשהבהמות אינם שלו

ומזה שראינו שהקפיד נח לתת מאכל כל בהמה ממש לפי שעת אכילתם כבמדרש, הרי משמע דס"ל דמצוה זו להאכיל את הבהמות גם באינו שלו איכא, וזה שפיר לשני הטעמים גם אם הוא מדין צער בעלי חיים וגם מהסברא דהדבך במידותיו. אלא דדין זה האם יש חיוב להאכיל את הבהמה כשאינה שלו לפני אכילתו, הנה מצינו בזה מה שדנו בנוגע לרבקה שאמרה לאליעזר שתה וגם לגמליך אשקה, והקשו דהיתה צריכה להקדים שתיית הבהמות לפני שתיית אליעזר, ויש בזה כמה תירוצים ע"ש באור החיים הק' בפרשת חיי שרה ומה שכתבנו באוצרות אורייתא כרך א'. ובספר אמרי יוסף בפרשת חיי שרה הביא מעיקרי הד"ט ותורף דבריו הוא, דיש נפקא מינה בין אדם ו"בהמתו" לאדם ו"בהמת אחרים", דכל האיסור שלא לאכול טרם יתן לבהמה זה רק כשהוא הבעלים על הבהמה דאז מזונותיו של הבהמה עליו, אבל כשאין הבהמה שלו, וכגון כאן שרבקה לא היתה הבעלים של הגמלים, אין עליה כל החיוב, ואז בודאי שצריכה לתת קודם לאליעזר ורק אחר כך לבהמותיו. ולכאורה יש לעורר כי כנראה לא ס"ל טעם דצער בעלי חיים, דהרי אם הוי מדין דצער בעלי חיים, מה הנפק"מ.

ואמנם ראה בפירוש התפארת ישראל נדרים (פרק ד' משנה ג' בפירוש בועז ס"ק ג') על המשנה המודר הנאה מחבירו לא יזון את בהמתו כתב וז"ל אבל בבהמה שאינה שלו אפילו משום צעב"ח פטור מלפרנסם, דאף דצעב"ח דאורייתא, היינו שלא יצעה הוא עצמו, ולא כשתרעב בהמה שאינה שלו ולא גרם לה הצער. והיינו דנקט דעיקר החיוב לזון מדין צער בעלי חיים הוא רק בבהמותיו שלו, אבל לא בשאינם שלו, הגם דלצערם בפועל בידיים בודאי אסור.

☞ האם נח קנה בעלי החיים מדין חצר

אלא דבנידון נח אפשר לומר הנחשבו הבהמות כשלו כיון דהופקד מאת ה' להכניסם לתיבה כדי שיהא קיום לעולם, בודאי חייב לדאוג למזונותיהם, ואם כן חלה עליו גם החיוב דאיסור אכילה טרם שיתן לבהמתו. מה גם שיש לדון דאפשר שנח קנה אותם מדין קנין חצר, וכבר דיברו בקנין חצר שלא מדעתו דמבואר בתוס' (בב"ב נ"ד ד"ה אדעתא) דהא דחצרו של אדם

לח אוצרות אכילת נח קודם לבעלי החיים בתיבה אורייתא

קונה לו שלא מדעתו, מיירי כשאינו יודע שהוא בחצרו ואילו הי' יודע הי' רוצה לקנות. אבל אם יודע ואינו מכוון לקנותו, לא קנה. ותלו הרבה בטעם קנין חצר, דאם חצר קונה מטעם יד צריך כוונה לקנות, משא"כ אם חצר קונה מטעם שליחות, הרי זכין לאדם שלא מדעתו, וע' במחנה אפרים (קנין משיכה סי' ה') דקנין חצר לא מהני בלי כוונה מפורשת לקנות בקנין חצר. וכאן בודאי נח לא רצה לקנות בעלי החיים לעצמו, כי כל חפצו היה בציווי ה' שישאר לקיום בעולם אחר המבול, ושוב הוי שלו וחייב בדין זה. ועתה הראוני שכך כתב האשל אברהם בוטשאטש (או"ח סימן קס"ז) בנוגע למזונותיהן עליך בשבת, דבתיבת נח שהיה מוטל עליו מזונות לכל בעלי החיים הכישו ארי על שאיחר לו מזונותיו, והיה זה מצד שהיו מזונותיו מוטלים עליו, שהרי ודאי לא נתכוון לקנות את הארי ואינו בגדר בהמתו, ומכל מקום היה עליו קפידא.

חיות ובהמות טמאות

והנה נח הכניס לתיבה כל בעלי החיים הטהורות והשאינם טהורות, ויש לדון אי הציווי להאכיל את הבהמה קודם שיאכל הוא גם בטמאות, ובמה שדנו האחרונים מהך דרבקה והגמלים, הרי ברור דאין נפקא מינה בין בהמות טהורות לשאינן טהורות לגבי איסור זה, דהרי שם מיירי בגמלים הטמאות, והיעב"ץ (ח"א סימן טו"ב) דן במי שיש לו כלב או חתול בתוך ביתו אם יש לו איסור לאכול לפני שנותן להם לאכול, או דילמא דוקא בבהמה ישנו להאיסור, וכתב שם, שאין בהן חיוב גמור כמו בבהמה גסה או אפילו הדקה שאינה בת מלאכה, מכל מקום ודאי שהיא בכלל דין זה, שעיקרו מפני צער בעלי חיים שהרי היא סמוכה עליך, ואם לא תהא לה עת קבוע לאכילה חק ולא יעבור, תמות ברעב, כי אין מי שיאכילנה, וגם היא אינה מוצאה מאכלה מזומן לפניה, לכן הטילה תורה חובה על האדם שהן שלו, לפרנסם קודם שיאכל הוא עצמו, לקנות מדת רחמנות בנפשו, משא"כ באלו שמזונותיהן מצויין תדיר בכל מקום, שכלב חוטט באשפות ומגורר העצמות, וכן החתול מזונותיו עמו בכל מקום שהולך, ולא יחסר לחמו להתפרנס משירי מאכל וכל דבר מיאוס שמשליכין אליו, וגם ניזון מצידת העכברים, והכלב אינו צריך למזונות הרבה, כמ"ש בגמ' (שבת קנ"ה ע"ב) יודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטין כו', ואף אם נותנין להם דבר מאכל אין להרבות להם כמ"ש ז"ל שם משוך אודניה וחוטרא אבתריה, משמע דליכא קפידא כולי האי להקדים להם המזונות, מכל מקום אפשר נכון למדקדק במעשיו להקדימן. יעו"ש.

ובדבריו שם דלעולם כל שהוא מבני מלאכה יש לו להקדימו במאכל ומסתברא דהני נמי בני מלאכה נינהו שהחתול מלאכתו מרובה לצוד העכברים, וכן הכלב עבודתו גדולה שהוא עבד נאמן לרבו לשמור הבית, ולכן יש להקדימם, והוסיף הרב שם בזה"ל ולא גרע מעופות דחשיבי בעלי מלאכה כדאמרינן באוונים ותרגולין ואפילו דגים דחשיב להו תלמודא בני מלאכה כדרחבא דהנהיג בעיזא ושיבוטא, וה"ה שחייב להאכילן קודם למאכלו שאפילו ביו"ט מותר לטרוח ולתת לפניהם מזונות וכו' יעו"ש.

אוצרות פרשת נח אורייתא לט

ועל כל פנים גם מה שרצה לומר דאין הטמאות בכלל הציווי, זה רק באלו המינים שיכולים לצוד מאכלם בעצמם, אבל כאן בנח שכולם ציפו לקבל מאכלם מנח ואין באפשרותם לצוד כמו הארי שהמתין על מזונו, באופן זה לכולי עלמא החיוב כדין בהמות טהורות.

ניסויים רפואיים בבעלי חיים טמאים

וכבר דנו בזה גדולי האחרונים האם מותר לערוך ניסויים רפואיים בבהמות או חיות טמאות, וכמו שכהיום עורכים המדענים ניסויים בעכברים, דבאופן עקרוני היכא דהוא לצורך האדם התירו, ובאיסור והיתר הארוך (סימן נט דין ל"ו) והביאו הרמ"א באבן העזר (ס"ו ה') הביא בשם תוס' בע"ז שכתבו דאע"פ שצער בעלי חיים דאורייתא, אם יועיל לאיזה דבר מותר, ופירש האיסור והיתר דהיינו אם צריך לרפואה דאין בזה משום צער בעלי חיים גם בחולה שאין בו סכנה, והעיר הנובי"ת (י"ד סימן י') דבתוס' עצמו בע"ז (שם בדף יא. ד"ה עוקרין) משמע להיפך, שפירשו דהא דאין חשש צער בעלי חיים בעוקרין על המלכים, זהו משום דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל, ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים עיי"ש, ומשמע מדבריהם דאין היתר בצער בעלי חיים לסתם צורך, ואלא רק משום כבוד רבים מותר.

וגם באופן שאין אנו יודעים האם הניסויים יצליחו ושמא לריק כוחם ונמצא לא הועילו כלום, מכל מקום כבר כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' ע"א) דצער בעלי חיים אפילו משום ספק רפואה מותר כל שיש בו צורך בני אדם, דבל תשחית דגופו עדיף, דהא אפילו משום פיקוח נפש מחללינן שבת וכל שכן בזה. וכן הוא בדעת קדושים (י"ד סימן כד סק"ח) שהתירה תורה צער בעלי חיים בשביל צרכי אדם אפילו באופן שיש רק אפשרות רחוקה שיהא תועלת לאדם.

צער בעלי חיים בזבובים ופרעושים

ובשו"ת שאילת יעב"ץ (הנ"ל סימן ק"י) כתב לומר דגבי זבובים ופרעושים קטנים פשיטא שאין בהם צעב"ח, כיון דלאו בני מלאכה נינהו ואינם עומדים למלאכה וגם מאיסי וכו' יעו"ש, אלא דבשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב) דן בדבר זבובים יתושים ופרעושים ועכברים שהם מאוסים וממאסין האוכלים אם מותר להורגן, וכתב שם דלעולם כל שהם מצערין ומפחידין את האדם ליכא בהכי שום איסור להורגן, כי הרי כל דבר שהוא לצורך האדם ליכא ביה איסור צעב"ח ע"ש, והיינו מדבריו נלמד דס"ל דגם בזבובים ופרעושים יש מעיקר הדין צער בעלי חיים רק שבמקום שהם ממאסין ומפחידין ליתא לאיסור, וכמו שכבר כתבו הפוסקים דהיכא דהוא לצורך האדם ליתא להאיסור [וע"ע באוצרות אורייתא ח"א מה שהבאנו שם לענין צער בעלי חיים בדגים וחגבים].

מגדל כלב רע בביתו

אלא דיש לעיין במגדל כלב רע בתוך ביתו דחז"ל אמרו דעובר על לא תשים בביתך, אי מצווה על איסור זה דאסור לאכול קודם שיתן לו. מצד אחד יש לומר דבזה שכבול בתוך כלוב בביתו הרי ששלל מבעל החי את מזונו שהיה לו בהיותו חופשי, ואם כן מצווה על זה. או

דילמא כיון שעובר על איסור דלא תשים דמים בכיתך, ומחזיק מזיק בכיתו, בהא לא נאמר ציווי זה, וכן אם יגדל שאר מזיקין, שאפשר דאין מצווה על הקדמת אכילתם. ועי' בגמ' שבת (דף קכ"א) בנוגע להיתר הריגת מזיקין בשבת, ודו"ק. אלא דמסתבר מילתא דכיון שהם נתונים תחת רשותו ואין ביכלתם לזון בעצמם. וכן כתב הרה"ק מקאמרנא בספרו שלחן הטהור (סימן ר"א אות כ"ה) וז"ל יזהר מאד שלא יאכל עד שישאל אם כבר נתנו מאכל ומשתה לבהמות ולעופות תרנגולים ותרנגולות בין טמאים ובין טהורים, ואעפ"י שאסור לגדל תרנגולים הטמאים הידועים ורשע מקרי, אעפ"כ אם כבר עבר ומגדל אותם צריכים לרחם עליהם מבלי לצערם, יודע צדיק נפש בהמתו שלו ושל כל הבריות להנהיג אותם במדת רחמנות עכ"ל.

בשעת המבול האדם קודם לבהמה במאכלו

שוב ראיתי דמרון החתם סופר בפרשתן על הפסוק והיה לך ולהם לאכלה, מתייחס ברמז לשאלתא דידן האם נצטווה נח להקדים מאכל הבעלי חיים לפני מאכלו, דכתב דיש לדקדק למה הקדים לך לפני להם, הא מאכל הבהמה קודם למאכל האדם כדילפי' ס"פ הנזקין מקרא ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת, והיה לו לומר והיה להם ולך לאכלה. ובהערות שער יוסף על החת"ס הביא ממה שכתב החת"ס בגיטין דתליא דכשישראל עושין רצונו של מקום אזי חיוב להקדים מזון הבהמה למזון האדם דהאדם עיקר מזונו ובטחונו בה' הוא, והבהמה ניזונות ע"י האדם. משא"כ כשאין עושין רצונו של מקום אזי האדם נעזב למקרי הזמנים על כן חייו קודמים, ולא עוד אלא שלפעמים הוא ניזון בזכות הבהמה שטובה ממנה, על דרך אדם ובהמה תושיע ה'. ובזה מפרש הפסוק שלום שלום לרחוק והדר לקרוב, הקרובים אל ה' יותר יש לאחרם בברכת שלום שלנו כי אינם צריכים לברכתינו כל כך שהרי אמר ה' ורפאתיו וכו', ועל פי זה מיישב למה במי מריבה אמרה תורה והשקית את העדה ואת בעירם, הרי שהקדימה תורה אדם לבהמה, דבמי מריבה שלא עשו רצונו ית' כתיב והשקית את העדה ואח"כ בעירם. ולפי המבואר מיישב שם למה כאן הקדים והיה לך קודם להם, דנח הי' ג"כ בבחי' אין עושה רצונו של מקום, דסגירתו בתיבה הי' בתורת עונש כמבואר במדרש רבה קנים תעשה את התיבה מה הקן הזה מטהר את המצורע אף תיבתך מטהרתך ע"ש. ואיתא במס' סנהדרין (ק"ח) אף על נח נחתך גזר דין אלא שמצא חן ולכן כתיב והיה לך ולהם לאכלה.

